
ПОЛИТИКАТА КАТО СТРЕМЕЖ КЪМ УЧАСТИЕ ВЪВ ВЛАСТТА

*Димитър Велков ДИМИТРОВ**

The main points in our analysis related to clarifying the nature and scope of the two main categories – power and politics. Analyzed the relationship between them and the state. Clarifies the scope of the subject area of the sociology of politics. Supported the idea that the sociological approach requires policy authority and the state to explore and analyze as the pillars of the political system. Disclosed is the specific nature of political systems following the reasoning of Robert Dahl in this direction. This is to answer the question on what a public system differs from one political system? Reporting is the factor change of political systems in time but without indicating predict specific changes in them.

СЪЩНОСТ И ОБХВАТ НА ПОЛИТИКАТА

За същността, обхвата и съдържанието на понятията „власт“ и „политика“ се води дискусия още от древността. Тази дискусия продължава и днес в социологическата и политологическата литература. В търсене на отговор на въпроса какво е политика Робърт Дал отбелязва, че „няма човек, който да е напълно извън обсега на някакъв вид политическа система. Гражданинът се сблъсква с политиката в управлението на една държава, град, училище, църква, фирма, профсъюз, клуб, политическа партия, гражданско сдружение и много други организации. Политиката е неизбежен факт в човешкото съществуване“¹. Неизбежният характер на политиката е факт, с който трябва да се съобразяват както политиците, така и учените, изследващи политиката и нейното влияние върху човешките обединения. Можем да се опитваме да пренебрегваме политиката, да омаловажаваме нейното значение, но не можем да я избегнем в опита да осмислим света, в който живеем. Подценяването на сложностите на политиката води до нейното опростяване, което нанася сериозни щети на обективния характер на политическия анализ. В опита си да разкрие същността на политическия аспект Робърт Дал поставя редица важни въпроси за политическия анализ, като: кое отличава политическия аспект на човешкото общество от другите му аспекти; кои са характеристиките на една политическа система, които я отличават от друга система; какъв е характерът на политическите отношения и дейности и др.² Като се спира подробно на възгледите на Аристотел, изложени в „Политика“, която е написана около 335 – 332 г. пр.н.е., на неговото определение на „политическо обединение“, и най-вече на критериите за политическите устройства, Робърт Дал отбелязва, че „от времето на Аристотел насам е широко разпространено мнението, че политическото взаимоотношение включва по някакъв начин власт, управление или господство. Например един от най-влиятелните модерни социолози, германският учен Макс Вебер (1864 – 1920 г.), приема, че едно обединение би могло да се нарече политическо, ако и доколкото налагането на реда в него се осъществява непрекъснато в рамките на дадена територия чрез прилагане на или под заплаха от физическа сила от страна на административния апа-

* Авторът е член-кореспондент, професор, доктор на социологическите науки, заместник главен редактор на списанието.

¹ Дал, Робърт. Съвременният политически анализ. София: Св. Климент Охридски, 1996, с. 9.

² Пак там, с. 10.

рат“³. Без да подценяваме акцента, който Макс Вебер поставя върху териториалния характер на политическото обединение, следвайки Аристотел, и той приема като една от съществените характеристики на това обединение взаимоотношението на власт или господство.

Но нека се спрем по-подробно върху виждането на Макс Вебер за същността на политиката. На въпроса *какво разбираме под „политика“* Макс Вебер отговаря: „под „политика“ ние ще разбираме само ръководенето или влиянието върху ръководството на едно политическо обединение (Verband) в днешния смисъл на една държава“⁴. Интерес представляват разсъжденията на Вебер по повод на политическото обединение – държавата, от гледна точка на социологията. Да се дефинира държавата според това, което върши, не е достатъчно, а така също е и неправилно. Затова Макс Вебер отбелязва, че да се дефинира държавата социологически е възможно само ако се използва специфичното средство, което е присъщо на всяко политическо обединение, а именно насилието. По-точно той отбелязва: „държавата е онази човешка общност, която на една определена територия – и тази „територия“ е отличителен белег, претендира (успешно) да притежава монопола върху легитимното физическо насилие“.

Именно от тази позиция Макс Вебер дефинира политиката като „стремеж към участие във властта или за влияние при нейното разпределение било между държави, било между групи хора вътре в държавата, която ги обхваща“⁵. Тук недвусмислено се утвърждава убеждението, че занимаващите се с политика се стремят обезателно към власт, водени от идеални или егоистични цели, както и за удоволствието от престижа, който самата власт дава. Още един факт заслужава да се отбележи, когато се приема определението, че държавата е отношение на господство на хора над хора, което се основава на легитимно насилие. Търсейки основания за това легитимно насилие на държавата, Макс Вебер отбелязва следното: „това е: Първо, авторитетът на „вечно вчерашното“, на обичая, осветен от своята древност и от привичната нагласа за неговото съблюдаване – „традиционно“ господство, както са го упражнявали патриархът и патримониалният владетел от стар тип. Второ, авторитетът на необикновената лична дарба (харизма); той се гради на пълната лична преданост и лично доверие към откровенията, героизма или други водачески качества на определен човек: „харизматично“ господство, осъществявано от пророка или – в областта на политиката – от избрания военен предводител или плебисцитен владетел, от големия демагог или политически партиен водач. И накрая, вярата във валидността на „записани правни норми“ (legale Satzung) и на предметна „компетентност“ (sachlich), основаващи се на рационално създадени правила. (...) Това е господство, което упражнява модерният „държавен служител“ и всички онези носители на власт, които в това отношение приличат на него“⁶. Посочените три типа, макар и да не се срещат в чист вид, отбелязва Макс Вебер, имат важно значение за определяне на структурата на господството и негова легитимност. За да уточним съдържанието на чистото понятие „модерна държава“, ще се позовем още веднъж на Макс Вебер, защото това понятие играе ключова роля в рамките на политическия анализ. Според него „модерната държава е централистично организирано (anstaatsmäßig) обединение (verband) на господство, което е съумяло успешно да монополизира легитимното физическо насилие като средство за господство в границите на определена територия. За тази цел държавата е събрала в ръцете на своите управници материалните средства за упражняване на господството, експроприирала е всички самостоятелни съсловни функционери, които преди са имали собствено право върху тези средства, и на тяхно място е поставила себе си като върховна ин-

³ Пак там, с. 10 – 11.

⁴ Пак там, с. 10 – 11.

⁵ Вебер, Макс. Ученият и политикът. София: Микропринт, 1995, с. 45.

⁶ Пак там, с. 47.

станция“⁷. Във въведението на цитираното съчинение на Вебер, посветено на учения и политиката, Румен Даскалов със забележителен анализ на творчеството на Макс Вебер отбелязва коректно, че Вебер не ни е оставил системно изследване на модерната политическа система, „но той разглежда в различен контекст (особено в политически и политологически студии) основните властови сили и фактори в политическия живот на модерната държава: държавния чиновнически апарат, парламента, партиите и политическите водачи“⁸. За ролята на бюрокрацията, парламента, и особено на партиите и водачите, Вебер ни е оставил актуални и до днес блестящи анализи и факти в подкрепа на направените изводи. Особено внимателно трябва да се чете онази част, посветена на бюрокрацията, която със своето нагло поведение може да направи безсилен не само монарха дилетант, но и цял народ и парламент. Що се отнася до кариерата на чиновниците, то трябва да се има предвид, че те със своето „пълзене“ по йерархията, включително и до министерски постове, правят чиновническа, а не политическа кариера. Неслучайно Вебер противопоставя политическия деец на чистия чиновник. Докато политикът действа според убежденията си и носи отговорност пред начертаните от него „дело“ и път, които подхранват собствената му чест и достойнство, чиновникът защитава своята чест и достойнство, като се подчинява раболепно на началниците и извършва дейности, които противоречат на собствените му разбирания. Последниците от взетите решения носи не чиновникът, а политикът, което и днес много често се подценява от политиците, попаднали в лапите на корумпирани чиновници. Ако не се знаят тези азбучни истини в политиката, политическият живот е обречен на деградация, от която спасението е трудно, а понякога и невъзможно.

Социологическият подход и анализ изискват политиката, властта и държавата да се изследват като основни стълбове на политическата система, без да се противопоставя политическият анализ на социологическия. Исторически погледнато, върху тези въпроси обръща внимание още Реймон Арон в „Социология и политика“ (2000 г.). Разсъждавайки върху необходимостта от създаването на една политическа теория, Арон отбелязва, че „Всяка държава, всяка партия, всеки индивид, въвличен в съревнование, следва повече или по-малко обмислена, постоянна или ефикасна политика“⁹. Теорията, която желаят Б. дьо Жувенел и А. Даунс, както отбелязва Р. Арон, е по същество дескриптивна. Ето как А. Даунс обобщава процеса на изграждане на научни теории: „Идентифициране на значими променливи чрез развитието на научни понятия. Описване на зависимостите между тези променливи под формата на теоретични хипотези. Верифициране на валидността на тези хипотези чрез степента на измененията в променливите или в техните индикатори при различни условия“¹⁰. Няма нищо по-обичайно и по-легитимно от това политолозите да търсят емпиричната теория, отбелязва Р. Арон, но защо въпреки многобройните усилия липсва минимален консенсус относно политическата теория?¹¹ Като акцентира върху необходимостта от определяне на специфичния характер на политическото действие, Р. Арон уточнява, че „Чистата политика (Б. дьо Жувенел) се разполага, така да се каже, в противоположната крайност спрямо социологията, както я схваща Дюркем. Последният приема, че междуличностните взаимоотношения могат да бъдат разбрани единствено в контекста на цялото общество“¹², докато Б. дьо Жувенел определено внушава, че различните общности – народът, парламентът и правителството, могат да бъдат разбрани и анализирани само на фона на по-подробно разнищване на създалата се мрежа от действия и взаимоотношения между индивидите. Р. Арон предупреждава теоретиците да не се

⁷ Пак там, с. 51 – 52.

⁸ Пак там, с. 8.

⁹ Арон, Реймон. Социология и политика. София: ЕОН-2000, 2001, с. 146.

¹⁰ Пак там, с. 147.

¹¹ Пак там.

¹² Пак там.

стремят към разработване на опростени схеми и по този повод отбелязва: „Не ще разберем нито реалната политика, нито политиците, нито политическите философи, ако постановим, че борбата за Властта или борбата за участие в облагите от Властта съставлява тяхната същност, разкрива неизменното им значение или разбулва техния механизъм“¹³. Другото основателно предупреждение на Р. Арон към теоретиците е да не се окаже, че създават теория на абсолютната власт. По този повод той отбелязва: „с други думи теоретичната разработка в моите очи би следвало да изостря съзнанието за плурализъм (на целите и мотивациите), а не да благоприятства тенденцията към еднопонятни обяснения, винаги частични и произволни“¹⁴. Следвайки разсъжденията на Р. Арон в тази посока, ще се съгласим с неговата теза, че „Теорията може и трябва да се занимава с политическите аспекти на всички човешки агрегати или на единиците“.

Научната коректност изисква съобразно целите на нашия анализ да отбележим съгласието си с още една от значимите тези на Р. Арон, а именно, че е „невъзможно действително да се разбере смисълът на едно политическо поведение, без в това разбиране да се включат ценностни различия“. Науката може да представи данни за едно или друго разумно действие, но тя не може да зададе определено рационално поведение.

Ще се спрем накратко върху възгледите на още един френски социолог, автор на знаменитото съчинение „Социология на политиката“, Морис Дюверже. Като защитава своето виждане, че политическата социология е само един аспект от общия ствол на социологията, а именно общата социология, той задава основателния въпрос наука за държавата ли е „политическата социология“ и отговорът на този въпрос е, че политическата социология е наука за властта, а не наука за държавата. Аргументите в тази насока са следните: при тази постановка се „оставя открита възможността за научно изследване на естеството на властта в държавата в сравнение с властта в останалите общности, докато (ако приемем политическата социология като наука за държавата – Д. Д.) се отстранява тази възможност. Ако се практикува сравнителното проучване на властта във всички човешки групи, могат да бъдат открити различията в естеството на властта в държавата и властта в останалите групи, ако такива различия съществуват. Обратно: ако се ограничим с изследването на властта единствено в рамките на държавата, това ни пречи да я сравним с властта в останалите човешки групи и оттам да стигнем до заключението, че разликата в естеството, която аргументирахме, в действителност може би не съществува“¹⁵. Много автори приемат това определение на социологията на политиката като наука за властта. В исторически план погледнато, подобно виждане, макар и в известна степен постеснено, имат автори като Макс Вебер, Харолд Ласуел, особено Робърт Дал, споменатият Реймон Арон, Жорж Бурдо и др. Определено може да се каже, че определението на социологията на политиката, което прави Морис Дюверже, позволява държавата да се вмести в разглеждането на цялостното обществено развитие, без да я привилегирова.

СПЕЦИФИЧНИЯТ ХАРАКТЕР НА ПОЛИТИЧЕСКИТЕ СИСТЕМИ

Ще се спрем по-подробно върху възгледите на Робърт Дал за политическите системи и тяхното различие от обществените системи. Макар и често политическите системи да се преплитат с други системи, като икономическата например, не трябва да се отрича фактът, че по този начин се създават условия за разграничаване на различните аспекти в живота. Най-общото определение за системата е, че всеки сбор от елементи може да бъде наречен система, например галактика, политическа партия и др. Робърт Дал отбелязва, че

¹³ Пак там, с. 164.

¹⁴ Пак там, с. 165.

¹⁵ Дюверже, Морис. Социология на политиката. София: Кама, 1999, с. 23.

когато става дума за политически системи, има четири положения, които трябва да се имат предвид, защото те са валидни за всяка система.

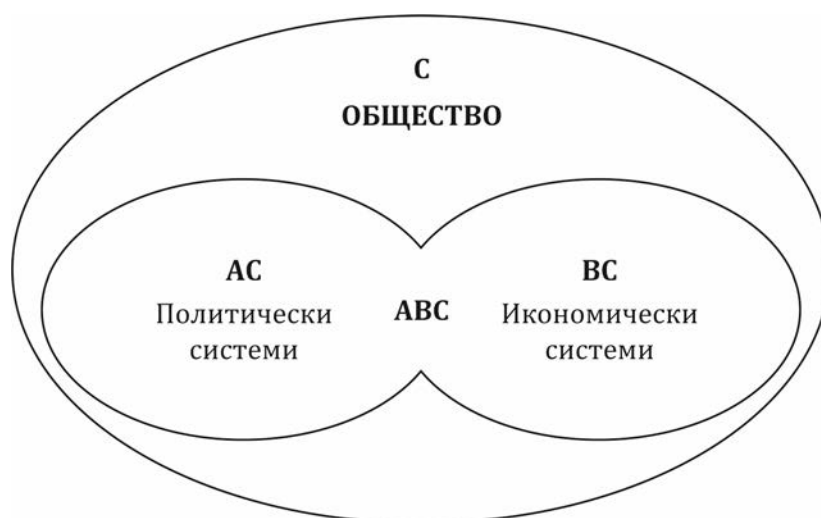
Първо, когато определяме нещо като „система“, трябва да знаем, че това е абстрактен начин на разглеждане на конкретни неща. Конкретните неща обаче не трябва да се бъркат с абстрактната „система“.

Второ, всяка система се нуждае от граници, за да установим кое влиза в дадена система и кое не влиза в нея. Например как бихме определили границите на двете големи партии в България – ГЕРБ и БСП? Само партийните кадри ли ще включим, или и симпатизантите на тези партии?

Трето, на практика всяка система може да бъде елемент от друга система. Например Комисията по образование в Народното събрание е подсистема на системата Народно събрание.

Четвърто, има случаи, когато едно и също нещо може да бъде подсистема на няколко различни системи. Например, отбелязва Робърт Дал, един професор в колеж може да бъде активен член на Американската асоциация на университетските преподаватели и на Демократическата партия.¹⁶ Възниква основателно въпросът по какво дадена обществена система се различава от една политическа система. Преди да даде отговор на този въпрос Робърт Дал уточнява, че много често термините „общество“ и „обществена система“ се употребяват неточно, включително и от учените социолози. Трябва да се отбележи, че понятието „обществена система“ е по-широко, независимо че понякога му се придава по-тясно значение. За да бъде по-убедителен, Робърт Дал се позовава на американския социолог Талкът Парсънс, който дефинира понятието „обществена система“ със следните три характеристики: „наличие на две или повече лица, които си взаимодействат; в своите действия те отчитат как биха действали другите; и понякога те действат заедно, преследвайки общи цели“¹⁷. Ако се съгласим с Парсънс, отбелязва Робърт Дал, тогава „една политическа или икономическа система е част, аспект или подсистема на обществената система“. Това виждане на Р. Дал е илюстрирано на *Фигура 1*, където АС представлява съвкупност от всички политически подсистеми, а ВС представлява подсистемите, които могат да бъдат считани за политически или икономически в зависимост от това кой аспект разглеждаме. Примери за АВС биха могли да бъдат Дженеръл Мотърс, Бюджетната комисия на Сената, Управителният съвет на Федералния резерв.¹⁸

Фигура 1. Общество, политически системи, икономически системи

¹⁶ Дал, Робърт. Цит. съч., с. 16 – 17.

¹⁷ Пак там, с. 17.

¹⁸ Пак там.

Като се позовава на забележителната книга „Демокрацията в Америка“ (1835 – 1840) на френския изследовател Алексис дьо Токвил, Робърт Дал отбелязва, че според него „перспективите за здрава демократична политическа система в Съединените щати се засилват извънредно много от факта, че високодемократичната конституция е подкрепена от много други аспекти на обществото. Затова американското общество може да се нарече „демократично общество“¹⁹. Макар че е трудно да се каже колко политически системи има в света – никой не знае, – Робърт Дал уточнява, че „нашите системни знания се простират само върху малка част от политическото поведение на много малък брой такива системи. Може да изглежда странно, но някои много важни политически системи обикновено не са били изследвани от политолозите (или от повечето представители на другите социални науки) като политически системи с отношенията на власт и институции за управление“²⁰.

Като изследва задълбочено приликите и разликите между по-големите и трайни политически системи, Робърт Дал отбелязва двете крайни гледни точки в тази насока. „Според едното политическите системи никога не се различават в най-съществените си черти. Според другото те са толкова пластични, че могат да се моделират, както си поискаме.“²¹ Проблемите, които анализира Робърт Дал в рамките на съвременния политически анализ, свързани с приликите и разликите между отделните политически системи, са следните: как се осъществява търсенето на политическо влияние; нееднаквото разпределение на това влияние; нееднаквият контрол над политическите ресурси; проследяване и решаване на конфликтни цели; придобиване на легитимност; разработване на идеология и др.²²

Като имаме предвид факта, че политическите системи не съществуват изолирано, а си влияят една на друга и са обвързани с външни отношения, трябва да отбележим, че повечето хора, които изразяват своето виждане за дадена „идеална политическа система“, подценяват, пренебрегват ограниченията, които често се налагат от съществуването на други политически системи. Така става възможно да се описва дадено общество като „добро“, без да се интересуваме от другите, обикновено „лоши“, общества. От тук до политическата утопия не остава много разстояние, но то е за сметка на лошия политически анализ.

Всеизвестен е фактът, че почти всички политически системи се променят във времето. Още Платон е забелязва тази промяна, като отбелязва мъдро: „Както виждаме, всичко, което има начало, има и край“. Без да се ангажирам с предсказания за промени в политическите системи ще отстъпя това право на Робърт Дал, който отбелязва следния факт: „Във всяка политическа система, независимо колко солидна е тя или изглежда такава, неизбежно настъпват промени и тъй като е много трудно да се предсказва промяната, голямата степен на несигурност е неизбежна черта на политическия живот“²³.

Разпределението на политическите ресурси е неравномерно в различните части на света, а това поражда неравенства, които правят живота труден за мнозина. Богатството, към което се стремим всички навсякъде, е разпределено неравномерно и макар че степента на неравенството е различна, условията за дестабилизиране на политическите и обществените системи са вече налице. Въпрос на време е избухващите социални и политически конфликти да доведат до още по-големи колизии в съвременните общества.

¹⁹ Пак там, с. 18.

²⁰ Пак там, с. 73.

²¹ Пак там, с. 74.

²² Пак там, с. 77 – 82.

²³ Пак там, с. 85.